

УДК 173.1

Євгеній Білоножко,
кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії
Київський національний університет імені Вадима Гетьмана

РАДЯНСЬКА СІМ'Я ЯК ФОРМА ПОДОЛАННЯ ТРАДИЦІЙНОЇ РОДИНИ

Білоножко Євгеній. Советская семья как форма преодоления традиционной семьи

В статье рассмотрены методы создания новой матримониальной реальности в Советском Союзе с 1917 по 1933. В тексте анализируются законодательные и социально-философские изменения, обусловившие формирование советской семьи и распад традиционной семьи.

Ключевые слова: частное, публичное, евгеника, инструментализм, институализация, советская власть, социальная история.

Сім'я — це фундамент будь-якого суспільства, від її розвитку та відтворення залежить соціально-політичний тонус усього соціуму у самому широкому розумінні. У ХХ ст. з'явилась практика зміни суспільства на користь тих чи тих ідеологічних конструкцій. Одним із таких конструктів був і залишається тоталітаризм. Більшість вітчизняних і закордонних дослідників визначають тоталітаризм як феномен, що намагається проникнути в усі сфери життя (публічне і приватне стають регламентованими певною ідеологічною позицією). В одній зі статей було вже розглянуто про родину політику у націонал-соціалістичній Німеччині¹. Метою даної статті буде виявлення, у який спосіб і з якою метою Радянський Союз втручався у родинну політику, також спробуємо окреслити ті сфери родинної політики, які підпадають під найбільшу загрозу з боку державної політики за умов тоталітаризму.

Більшість дослідників тоталітаризму (Х. Арндт, З. Бжезінський, К. Поппер та інші) зосереджують свої дослідження на

---

¹ Білоножко Є. Тоталітаризм та родина (розгляд проблеми на прикладі націонал-соціалістичної Німеччини) / Білоножко Є // Університетська кафедра. Культурологія. Аксіологія. Філософія. Етнологія. Дискусії. Рецензії. Анотації: альманах / М-во освіти і науки, молоді та спорту України; ДВНЗ «Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана»; Ін-т прикладної та професійної етики; [голов. ред. Ю. Вільчинський]. — К. : КНЕУ, 2013. — Вип. 2. — С. 155–164.

сфері публічного, передусім політичного, натомість сфера приватного, родинного є малодослідженою.

Радянська політика у сфері матримоніальних відносин неоднорідна та суперечлива: від повалення патріархальної сім'ї минулого (1917–1933), до формування радянської родини як інструменту творення комуністичного суспільства (1933–1956), радянська патріархальна сім'я (1969–1991).

На дані питання варто відповідати, спираючись на історичні факти, тому спочатку буде представлено документальний нарис діяльності та того, що було передбачено не тільки ідейними програмами, але й конкретною діяльністю.

Будівництво комуністичного суспільства передбачало цілковите руйнування «буржуазної моральності» та виховання нової людини. Одним з елементів того, що потрібно було зруйнувати, є буржуазна патріархальна сім'я. Поряд із першими постановами про націоналізацію загальноросійський Центральний комітет у 1918 р. ухвалив Кодекс законів РСФСР про акти громадянського стану, подружнє, сімейне та опікунське право. Даний документ цілковито лібералізував підстави для укладання та розірвання шлюбу. Укладання шлюбу перейшло у площину перш за все індивідуального вибору кожного громадянина, а роль держави була зведена до фіксування новоукладених шлюбів. Нова влада настільки спростила процес укладання шлюбу, що з'явилося нове дієслово, яке характеризувало нові умови укладання шлюбу — «розписатися». У дорадянський період шлюб і родина мали характер сакрального інституту та регламентувалися не тільки державою, але перш за все Церквою, то даний кодекс цілковито десакралізовував родинно-шлюбне життя. Тим самим укладання шлюбу перейшло у ранг буденних справ, які виконуються поряд із будь-якою іншою повсякденною роботою, тому це викликало хвилю масових розлучень, оскільки той же кодекс так же вільно дозволяв розлучатися, як і одружуватися. Дану ситуацію описує імміграційний російський історик Іван Курганов: «...проголошено повну свободу розлучення, оскільки у вільній країні ніхто не має права примушувати до спільного життя, якщо обоє або один цього не бажає. Закони 1917–1918 років упровадили механізм, відповідно до якого прохання про розлучення від однієї сторони розглядалося через суд, якщо ж прохання про розлучення надходило від двох сторін одночасно, то розірвання шлюбу відбувалося не через суд, а лише реєструвалося розірвання шлюбу у ЗАГСі»². Дана практика цілковито відповідала ідеям К. Маркса та Ф. Енгельса, оскільки обидва обстоювали ідеї свободи індивідуумів від будь-яких форм експлуатації, у тому числі експлуатації у родині. Проте революційна практика 1918 року пішла ще далі. Так, у

² Курганов І. А. Семья в СССР 1917 — 1967 Нью-Йорк 1967 за Bosiacki A. Utopia, władza, prawo: doktryna i koncepcje prawne «bolszewickiej» Rosji 1917—1921 / A. Bosiacki. wyd. Warszawa : Liber, 1999. — s.401 — С. 87.

Володимирі було видано декрет, за яким націоналізації підлягали жінки. «По досягненню 18-річного віку кожна дівчина стає державною власністю. Кожна жінка, якій виповнилося 18 років і яка не одружилася, під суворою карою зобов'язується зареєструватися в бюро «вільного кохання» при комісаріаті контролю. Кожній зареєстрованій у бюро «вільного кохання» у віці від 19 до 50 років надається право вибору товариша-чоловіка. Чоловікам надається право вибору серед жінок, що мають 18 років. Вибір чоловіка або дружини може відбуватися раз на місяць... чоловікам у віці від 19 до 50 років надається право вибору жінок записаних у бюро, навіть без згоди останніх, з огляду на інтереси держави. Діти, що походять від даних зв'язків, мають переходити у власність республіки»³. Варто відзначити, що даний декрет націоналізує тільки жінок (і дітей, що народяться від цих жінок). Чоловіки згідно даного декрету стають привілейованою групою, вони не мусять питати про згоду потенційних партнерок із бюро «вільного кохання», а жінки між 18 та 19 роками життя взагалі позбавляються будь-якої можливості впливати на своє життя, у даному проміжку життя вони тільки служать як задоволення потреб чоловіків. Володимирівський проєкт має передусім характер прокреаційний, оскільки уможливає переказ генетичного матеріалу різним партнеркам, а також гарантує співжиття протягом усіх фаз жіночого місячного циклу. Відповідно з метою підвищення народжуваності недоцільно питати про згоду жінки у найсприятливіший для народження період, вік між 18 та 19 роками.

Потрібно відзначити, чому даний документ не націоналізує усіх жінок, а тільки у певному віці і чому опіці держави підлягають тільки діти, які народилися із стосунків, що мали місце завдяки діяльності бюро «вільного кохання». Ймовірно, що даний декрет передбачав поступовий перехід до так званого вільного кохання вільних індивідуумів у новому суспільстві і передбачав опір, з яким міг би зустрітися у досить патріархальному суспільстві, що було вибудоване на моногамній багатопокілінній сім'ї. При вдалій діяльності даного бюро, можливо, автори розраховували провести подальшу націоналізацію одружених жінок, тому даний процес протікав не революційно, а реформаторськи, оскільки патріархальність суспільства не дозволяла робити цього швидко (а діти народжували у шлюбі не націоналізувались, оскільки їхні батьки виконували обов'язки перед державою).

Варто подивитися на даний документ також з боку прав, які слугують обом статям. Отож, чоловіки не реєструються у бюро «вільного кохання», а тільки користають з нього, до того ж це право слугує всім чоловікам без жодних обмежень. Жінки ж

³ Курганов И. А. Семья в СССР 1917 — 1967 Нью-Йорк 1967 за Bosiacki A. Utopia, władza, prawo: doktryna i koncepcje prawne «bolszewickiej» Rosji 1917–1921 / A. Bosiacki. wyd. Warszawa : Liber, 1999. — s.401 — C. 68.

мають право вибирати партнерів тільки тих, які зареєстровані у «бюро». Одружені ж жінки виключені, однак одружений чоловік має право до будь-якої жінки з «бюро» та до своєї дружини, до того ж не несе жодної особистої відповідальності за дітей, що народяться із стосунків, які мали місце завдяки бюро.

Важко знайти інше тлумачення даного декрету, як не чоловічий шовінізм, оскільки гарантувалася охорона власної жінки від будь-якого посягання, тоді як будь-яка неодружена жінка зводилась до машини, що має приносити задоволення та народжувати дітей. Також чоловік звільняв себе від опіки над цими дітьми, оскільки вони переходили у власність держави, а виховувати тільки дітей, що народжені у шлюбі.

Проте, окрім володимирського випадку були і інші, наприклад, газета «Вільна Росія» повідомляла проголошення декрету Саратовськими анархістами про націоналізацію жінок у віці від 17 до 32 років. За умови підтвердження робітничого походження, кожний чоловік мав право скористатися з даних жінок, вплачуючи внесок у соціальний фонд. Потрібно сказати, що націоналізації підлягали всі жінки без виключення, а жінкам виплачувалась щомісячна зарплата за те, що їх використовують.

Незважаючи на те, що один із документів приписується анархістам, вони обидва співзвучні з ідеями більшовицької феміністки Коллонтай, на її думку, у майбутньому комуністичному суспільстві сім'я просто зникне як явище, оскільки не буде потрібна з огляду на редукцію його економічних і виховних функцій. Рівноправні чоловік і жінка будуть вступати у вільні товариські союзи⁴.

На щастя, практика націоналізації жінок не увінчалась успіхом і мала маргінальний прояв, проте сам факт появи даних документів свідчив про настрої, що панували у тогочасній владі, принаймні якійсь її частині, адже кодекс законів про шлюб, сім'ю та опіку продовжував традиції 1918 року. Так, зареєстрований і незареєстрований шлюби прирівнювалися у правах. Продовжилась і подальша лібералізація процесу розлучення, суди вже не розлучали, кожна подружня пара могла просто і одночасно в ЗАГСі розлучитися. Але можна це було зробити і в односторонньому порядку: заява одного із членів подружжя могла слугувати підставою до розлучення, інший же повідомлявся через пошту про вже dokonаний факт. Окрім того, нова влада цілковито нівелювала у суспільній свідомості значення шлюбу, свідченням чого є тогочасна література та демографічна статистика.

Так, за сценарієм фільму 1939 року молодий вчитель С. Герасимов, поцілувавшись із дорослою ученицею колгоспницею Грунею, у той же день пропонує їй:

Степан: Пішли, Груню ще не пізно...

Груня: Але де Степане Васильовичу?

⁴ Коллонтай А. М. Избранные статьи и речи / А. М. Коллонтай. — М., 1972. — С. 67.

Степан: Швиденько до сільради та кінець справі...

Груня: А нащо до сільради?

Степан: Розписатися, ось нащо!

М. Зоценко ж в оповіданні «Весілля» (1927 р.) так описує процес одруження: «Познайомилися. Походили разом. І так швидко все пішло у них і без клопотів, що вже на другий день Володя Завітушкін освідчився.

А вона відразу ж і погодилася, ну а на третій день пішли і розписалися.

На другий день Володька Завітушкін пішов після роботи до ЗАГСу і розвівся. Там навіть і не здивувалися.

— Ну нічого такого, — кажуть, — трапляється!

І дали розлучення».

Подібно описуються відношення до шлюбу і у народній творчості.

Советская власть —

Мужа не боюсь.

Если плохо будем жить —

Возьму разведуся⁵.

Дані літературні описи найяскравіше зображають ту повсякденно-побутову реальність, що панувала у суспільстві. Родина, яка була основою суспільства не тільки з огляду на економічні фактори та первинну соціалізацію, але й з огляду на сильні впливи православної церкви, за лічені роки перетворилася у цілковито світський контрактний союз покликаний задовольнити тільки статові потреби (у переважній більшості чоловіка).

Простота укладання та розірвання шлюбу zdegradувала дану інституцію. Варто подати статистику 1928 року Ленінградського інституту охорони Материнства та дитинства: понад 70 % розлучень були з ініціативи чоловіків, 20 % з приводу прагнення батьків подружжя, 7,5 % з ініціативи обох партнерів і тільки 2 % з ініціативи жінок⁶.

Перші дії комуністичної влади були направленні на кардинальну зміну родинно-шлюбного життя шляхом цілковитої лібералізації процесу одруження та розлучення. Нова влада протиставила себе патріархальній сім'ї як джерелу усього буржуазно-патріархального і мала рацію у своєму ударі, оскільки первинна соціалізація відбувалась саме у родині, переважно у багатопоколінневій родині, яка не могла розпастися, оскільки над нею тяжів економічний, соціальний, релігійний примуси відповідальності й жоден з даних факторів не дозволяв розлучення. Радянська ж влада все спростила, поставила рішення про розлучення та одруження тільки і виключно у площину індивідуального рішення, нівелюючи усі три примуси.

⁵ Лебина Н. Б., Шкаровский М. В. Проституция в Петербурге (40-е гг. XIX в. — 40-е гг. XX в.). — М.: Прогресс-Академия, 1994 — С. 196.

⁶ Там само.

Дані дії радянської влади можна вважати глибоко продуманими з огляду на подальші дії та ідеї, які ми зустрічаємо в теоретичних роботах революціонерів. Описані законодавчі акти були лише предтечею того, у чому було головне завдання, яке перед собою ставила комуністична влада — виховання нової людини.

«Людина ... ставить собі за ціль внести у діяльність своїх власних органів під час роботи, маршу або відпочинку найвищу досконалість, раціональність, ощадливість, а відповідно і красу тим самим. Людина хоче панувати над несвідомим, а потім і над процесами цілковито несвідомими для її організму: дихання, кровообіг, травлення, запліднення, і відповідно підпорядкує дані процеси волі розуму. Життя навіть суто фізіологічно буде колективно-експериментальним... Не для того, щоб рід людський перестав ходити навкарачки перед богами, царем і капіталом, щоб у покорі бути перед темними силами спадковості та сліпоти статевого добору»⁷.

Надлюдина, яка має опанувати всі свої види діяльності, у тому числі і біологічні, має народитися із вже існуючого матеріалу, тому немає нічого кращого, як перебрати державі на себе процес виховання дітей. Тому зрозуміло стає мета, з якою націоналізувались діти, народжені у вільних зв'язках, та якій меті служив міф про Павліка Морозова.

Адже саме діти були тим найпростішим матеріалом, який можна було виховати та направити у потрібному напрямку для влади. Зрештою цю саму рису ми побачимо і у діяльності націонал-соціалістичної Німеччини. Діти — ось головна ціль будь-якої тоталітарної системи.

«Родина є первинною вихідною клітиною духовності. У тому розумінні, що саме в сім'ї людина перший раз вчиться або не вчиться бути духовною особистістю, так і в тому розумінні, що духовні сили та вміння або слабості і невміння отримані від усе тієї ж родини переносяться на сферу публічно-суспільного та державного життя»⁸ — ці слова православного філософа І. Ільїна не заперечував Ленін, адже саме у родині жінка залишалася невідільницею малого домашнього господарства, повалення ж даної економічної одиниці гарантувало б звільнення жінки, і можливість побудови соціалістичної держави⁹.

Так, О. Коллонтай говорить про те, що в комуністичній державі виховання дітей має здійснюватися суспільством, з метою того, щоб виховати з дитини свідомого комуніста, а таке виховання є під загрозою у разі того, якщо це будуть робити батьки¹⁰. У праці «Дошкільне виховання» авторства М. Бухаріна, Є. Пре-

⁷ Троцкий Л. Д. Литература и революция: Печатается по изданию 1923 года / Л. Д. Троцкий [Ю. Боров (предисл.)] — М.: Политиздат, 1991. — С. 400.

⁸ Ильин И. А. Собрание сочинений: В 10 т. / Ю. Т. Лисица (сост. и коммент.) — М.: Русская книга, 1999. — Т. 1. — 1999. — С. 146.

⁹ Ленин В. И. О работе / В. И. Ленин. — Казань: Татар. кн. изд-во., 1989. — С. 519.

¹⁰ Коллонтай А. М. Избранные статьи и речи / А. М. Коллонтай. — М., 1972. — С. 430.

ображенського проголошується теза про необхідність загально-суспільного виховання: «... здібність до виховання дітей зустрічається рідше, ніж здібність до дітонородження. З сотні матерів, можливо одна, дві здатні бути виховательками. *Загальносуспільне виховання дає соціалістичному суспільству можливість виховати майбутнє покоління так, як буде треба ...*» адже, як визначала Мала радянська енциклопедія 1930 року, «родина є первиною формою поневолення людини»¹¹. Іншим важливим аргументом на користь того, як виховувати дітей суспільно, було те, що діти не можуть бути приватною власністю батьків, діти належать до суспільства. Відповідно суспільство має обов'язком виховувати дітей, комуністична держава не має права ризикувати вихованням майбутніх поколінь, довіряючи це сім'ї, яка ще у великій мірі залишилася під впливом патріархальних традицій і буржуазної моралі. Тому дана теза була закріплена юридично¹². Тому А. Залкінд у 12 статевих заповідях революційного пролетаріату говорить: «пролетаріат рекомендує шанувати таких батьків, що визнають класово-пролетарський пункт бачення... батьків, що є класово свідомими, колективістами, дисциплінованими і революційно сміливими. Інших же батьків потрібно ліквідувати. Якщо ж вони не піддаються перевихованню, їхні діти мають етичне право відрікатися від таких батьків, тому що інтереси революційного класу вищі, ніж інтереси батьків»¹³. Так було викувано нове етичне право, яке говорило, що єдиним авторитетом є влада з принципами класової боротьби. Для того, щоб закріпити дану ідею було створено міф про Павліка Морозова. На думку Юрія Дружкова, даний міф створив нову соціальну модель — син проти батька¹⁴, а як відомо з історії, ця соціальна модель прижилась, ставши досить успішною під час «Великого терору», адже не було нічого гіршого як бути членом сім'ї ворога народу. Саме поняття член сім'ї ворога народу (син ворога народу) стало тавром, яке не піддавалось змיתтю. Саме введення даного поняття можна вважати за «найбільший успіх» комуністичної системи, адже саме така практика зруйнувала патріархальність сім'ї, і позбавила батьків синів. Не варто говорити про методи, які встановлювала дана практика. Це була і пропаганда, і молодіжні організації, і візуальне¹⁵ виокремлення даних людей.

¹¹ Залкінд А. Двенадцать половых заповедей революционного пролетариата // Философия любви. В 2-х т. Т. 2. / А. Залкінд. — М.: Политиздат, 1990. — С. 224-255.

¹² Bostacki Utopia, władza, prawo: doktryna i koncepcje prawne "bolszewickiej" Rosji 1917-1927 Warszawa. — s. 261.

¹³ Залкінд А. Двенадцать половых заповедей революционного пролетариата // Философия любви. В 2-х т. Т. 2. / А. Залкінд. — М.: Политиздат, 1990. — С. 224-255.

¹⁴ Дружников Ю. Русские мифы. / Дружников Ю. — Екатеринбург: Изд. У-Фактория 2001. — С. 623.

¹⁵ Візуальне виділення відбувалось не у прямий спосіб, так як у націонал-соціалістичній Німеччині. Виокремлення відбувалось через процес свідомого приниження людини, звільнення з роботи, публічне клеймування або бойкотування по місцю проживання, навчання або на роботі. Так, щоб всі навколо знали, що ти член сім'ї ворога народу, тим самим людина принижувалась і бойкотувалася у суспільстві.

Тоталітарне суспільство ставить людину перед надзвичайним вибором: або батьки, або робітничий клас і революція. Здається, що саме дана характеристика є найвідповіднішою для опису відносин між тоталітарною державою та родиною. Вибір між батьками або ідеєю можемо зустріти ще у Євангелії: «Хто любить Мене більше батьків наслідує царство Боже». Релігія, як тотальна інституція, також вимагає від своїх adeptів цілковитого підпорядкування і відповідно регламентує усі сфери людського життя, тому нас не дивує кардинальність поставленого завдання, важливим є те, щоб будь-який вибір робився цілком свідомо та без додаткових натисків.

Для ілюстрації трагічності вибору, який мусили робити ідейні революціонери, звернемося до творчості гіперреалістичного «літописця» громадянської війни, військового комунізму і початків НЕПу Володимира Зазубрина. Його оповідання «Щепка» (1923) розказує про щоденне та внутрішнє життя чекіста Андрія Срубова, його ж служба складається із підписування вироків і пильнування їх виконання. Головний герой приймає у себе в домі друга дитинства, а тепер колегу по роботі Ісаака Каца, та зустріч відбувається через кілька годин після езекуції батька Срубова, виконаної його другом Кацом. «Його потрібно було розстріляти, старий зорганізував союз ідейної боротьби з комунізмом», — проінформував Кац сина та матір розстріляного. На зауваження матері про те, що в їхньому домі знаходиться вбивця батька, син просить матір не перейматися та ще принести кави. Подальша розмова завершується однозначним ствердженням Каца: «Навіщо говорити, плакати, філософствувати. Кожен з нас може помарудити, але клас у своїй масі неублагальний, твердий і жорстокий. Клас ніколи не затримається над мерцем, він його переступає і йде далі». Проте для Срубова ствердження не є таким очевидним, йому важко погодитись із тим, що трапилося, його революційне служіння завершується страхом, нервовістю та алкоголізмом. Дане оповідання було опубліковане лише у 1989 році, що дає підстави вважати, що фінал був мабуть дійсно реальним, а варіанти ситуацій подібних до описаної дійсно мали місце у революційні часи, проте для Радянської влади фінал мусив бути лише таким, як у історії Павліка Морозова.

Маловідомим є також факт того, що в буремні роки революції розвивалися також ідеї євгеніки, потім таврованої у повоєнні часи, як фашистсько-буржуазний винахід. Так, Є. Преображенській у брошурі «Про мораль і класові норми» від 1923 р. відверто аргументує доцільність селективного вибору майбутніх подружніх пар:

«У майбутньому суспільство буде контролювати своїх членів при народженні дітей. Із соціалістичної точки зору абсолютно безглуздим є розуміння свого тіла, як безумовної особистісної власності... Проте в десятки раз безглуздішим є

такий же погляд на «своїх» дітей. За умови існування мільйонів сифілітиків, в інтересах збереження раси їм має бути категорично заборонено мати дітей, тим самим забезпечити від отруєння крові і парасифілістських проявів у майбутніх поколіннях. Але тут потрібна не тільки законодавча регламентація... Потрібне відповідне внутрішнє переконання у самих хворих, яке буде формуватися суспільною думкою»¹⁶. Тобто, не можна марнувати цінний пролетарський матеріал де-небудь і з ким-небудь, оскільки є загроза народження неякісних дітей, а відповідно є загроза для майбутнього соціалістичного суспільства. На щастя, автор брошури вважає передчасним регламентацію державою статевого добору штучним шляхом, проте виражає надію на те, що кожен член соціалістичного суспільства буде свідомий у своєму виборі і буде керуватися не тільки емоціями та поривами, а передусім «соціально-біологічною необхідністю ... сформульованою наукою»¹⁷. Характерним є останнє формулювання про свідомість кожного громадянина, оскільки воно відображає схему тоталітарного мислення. При тоталітаризмі всі мислять і діють відповідно до того, як наказує держава, а вона це робить завжди слушно та у згоді з наукою¹⁸. Тут слушним було б додати, що постулат «прокреаційного централізму», подібний до кампанелівської моделі, був однією з провідних ідей російських євгенків, що гуртувалися навколо Російського Євгенічного Товариства. У видаваному в 1921–1930 роках журналі «Російський Євгенічний журнал» вони надавали євгенічні поради особам, що прагнули вступити у шлюб, а також пропагували дані ідеї як класово корисні.

Варто придивитися детальніше до наукового дискурсу тих років, яскравим прикладом, якого була вже згадувана робота психіатра А. Залкінда «Дванадцять статевоїх заповідей революційного пролетаріату». Ця робота, присвячена питанням сексу в епоху революційних змін, ясно і відверто говорить про те, що молодий комуніст має керуватися у своїх бажаннях не індивідуалістичними прагненнями, а корисністю для колективу і розвитку революційного пролетаріату¹⁹. Відповідно, бути індивідуалістом злочинно небезпечно, оскільки марнується більша кількість енергії, ніж це було б при колективній роботі. За концепцією Залкінда, людський організм — це не окрема автономна цілісність, а «невідокремлена органічно цілісна частина колективу, поза яким, безглуздим був би будь-який крок навіть найінтимніший»²⁰. Ор-

¹⁶ Преображенский Е. А. О морали и классовых нормах. / Е. А. Преображенский. — М., Л.: Гос. изд., 1923. — Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/yadov/13.php — Заголовок з екрану.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Наука при тоталітаризмі завжди виступає як священний і безапеляційний авторитет.

¹⁹ Залкинд А. Дванадцять половых заповедей революционного пролетариата // Философия любви. В 2-х т. Т. 2. / А. Залкинд. — М.: Политиздат, 1990. — С. 224–255.

²⁰ Залкинд А. Основные вопросы педагогики / А. Залкинд. — М., 1930. — С. 170.

ганізм — це «класово творча машина», яку потрібно раціонально використовувати в інтересах революції²¹. І дає зв'язок із уже сказаним у «Дванадцяти заповідях...». А. Залкінд стверджує, що будь-який прояв статевої активності має мати місце тільки і виключно для підтримки бойових якостей пролетаріату²². Проте цим твердженням він не обмежується, спираючись на те, що пролетарів і примикаючих до них трудових мас є найбільше у світі, тому революційна цілеспрямованість тим самим є біологічно найвиправданішою, а тому пролетаріат має не тільки право, але передусім обов'язок втручатися у хаотичне розгортання статевого життя сучасного людства. Тому він не має права собі дозволити використання енергетичного багатства, як це робить буржуазне суспільство в своїй статевій нестриманості²³. Наприклад, рекомендується передшлюбна абстиненція, а у будь-яких статевих контактах потрібно обмежитися до шлюбного ліжка (друга заповідь). Незважаючи на те, що А. Залкінд прямо не говорить про те, чи подружжя має бути тривалим, чи розривальним, безперечним є те, що автор прихильніший до першого, оскільки воно гарантує розвиток, як і в емоційному плані громадянина, так і суспільства в цілому. Важко не розгледіти у творчості А. Залкінда примітивний фрейдизм, наприклад, коли сублімація розуміється у досить механістичний спосіб, яскравим свідомством чого було гасло з того ж таки періоду: «Гаси статево енергію в суспільній роботі. Хочеш розв'язати статево питання — будь суспільним працівником, а не самцем чи самицею!»²⁴. Варто теж сказати, що XI заповідь виключає будь-які сексуальні збочення, напевно з огляду на непродуктивність даних зв'язків. Цікаво, що ревності також забороняються, оскільки, «сутнісним наповненням ревності являється вульгарний елемент власництва: «нікому не хочу її віддавати». З пролетарсько-класового бачення даний елемент недопустимий»²⁵.

Підсумовуючи описані праці, можемо говорити про те, що другим основним елементом для комуністичної влади була раціоналізація будь-яких почуттів, елімінація проявів власності не тільки у стосунку до дітей, але й до дружини і навіть до свого власного тіла. Нова влада не мала права допустити марнування будь-чого, і сперми у тому числі, все мало слугувати побудові комуністичного майбутнього.

²¹ Залкінд А. Вопросы советской педагогики / А. Залкінд. — Москва-Ленинград, 1930. — С. 121.

²² Залкінд А. Дванадцять половых заповедей революционного пролетариата // Философия любви. В 2-х т. Т. 2. / А. Залкінд. — М.: Политиздат, 1990. — С. 224–255.

²³ Там само.

²⁴ Більш детально можна ознайомитись із риторикою сублімування статевої енергії у суспільну роботу у: Золотоносова М. Мастурбанизация. «Эрогенные зоны» советской культуры 1920–1930-х годов // Литературное обозрение. — 1991. — №11. — С. 93–99; Ужанский Г. Об онанизме / Г. Ужанский. — Саратов, 1926. — С. 14.

²⁵ Золотоносов М. Мастурбанизация. «Эрогенные зоны» советской культуры 1920–1930-х годов // Литературное обозрение. — 1991. — №11. — С. 93–99; Ужанский Г. Об онанизме / Г. Ужанский. — Саратов, 1926. — С. 14.

Яскравим описом того часу буде анекдот: при заповненні анкети чоловік не знає, що написати у графі «секс». Напише, що зверху, — пришиють вивіщення над масами, напише, що під жінкою, — угинання перед масами, напише на боці — скажуть троцькістський ухил. Написав, що спить окремо і маструбує. Посадили за розтрату народного добра та зв'язок із кулаком.

Закінчуючи розгляд родинно-шлюбного життя у СРСР, варто прослідкувати хронологію дозволу та заборони абортів. Відразу після революції аборти були дозволені і були фактично єдиним засобом контрацепції, а перед початком «Великого терору» в 1936 році Сталін заборонив аборти. Дана заборона тривала аж до 1955 р., потім аборти були знову дозволені, і наступна заборона на аборти була введена вже у 1984 р. у зв'язку із війною в Афганістані. Не варто довго мудрувати, щоб побачити, що дозвіл або заборона на аборти була єдиним засобом контрацепції, а держава заборону на аборти трактувала як засіб для збільшення чисельності населення.

Розглянувши родинно-шлюбні взаємини у Радянському Союзі епохи революції та Сталіна, можна стверджувати, що Радянська влада переслідувала традиційну форму родинних стосунків і хотіла змінити патріархальну модель суспільних відносин з метою побудови нового соціально-політичного ладу.

Bilonozhko Yevgeniy, PhD in Philosophy, Docent at Philosophy Department of the Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Soviet Family as a Form of Overcoming Traditional Family

This article dwells upon the efforts of soviet authorities to create a new model of family.

Family is a basis of life; it influences greatly the point of view of a person and his/her behaviour. Totalitarianism was the main political course in the XXth century, it means that the authorities tried to control all spheres of life, the family had to be controlled, too.

The soviet family politics was quite contradictory. In 1917-1933 the authorities tried to destroy the bourgeois patriarchal family model, in 1933-1956 they tried to create a new soviet type of a family, in 1969-1991 the new type of family appeared, called «patriarchal soviet family».

The article tells much about the new laws created by soviet authorities for the sake of making a new family type. It was legalised to get married or get divorced on the spot. Before, it had been necessary to go to the church when people got married, and since this law it became useless. These laws resulted in many divorces.

The main goal of soviet authorities was to bring up a soviet person. Children were the best «material» for creating something new. That is why they said that bringing up children is not the parents' obligation, but the country's one. This is how the myth about Pavlik Morozov, the boy who stood against his parents, was created.

This article contains a lot of interesting facts about the soviet politics. The author recommends it to everyone who is interested in the history of his/her nation.

Key words: private, public, eugenics, instrumentalism, institutionalization.

References

1. Bilonozhko Ye. *Totalitaryzm ta rodyna (roz-hlyad problemy na prykladi natsional-sotsialistychnoyi Nimechchyny)* [Totalitarianism and family (the case on the example of National Socialist Germany)] // *Universytetska Kafedra*. — Kyiv, 2013. — Vol. 2. — P. 155–164 [In Ukrainian]
2. Bosiacki A. *Utopia, władza, prawo: doktryna i koncepcje prawne «bolszewickiej» Rosji 1917–1927*. / A. Bosiacki wyd. — Warszawa : Liber, 1999. s. 261.
3. Druzhnikov Ju. *Russkie mify* [Russian myths]. — Ekaterinburg: U-Faktorija, 2001. — p. 623 [In Russian]
4. Il'in I. A. *Sobranie sochinenij: V 10 t.* / Ju.T. Lisica (sost.i komment.) [Works in 10 volumes. Ed. by Ju.T. Lisica]. — Moscow: Russkaja kniga, 1999, Vol. 1. — p. 146 [In Russian]
5. Kollontaj A. M. *Izbrannye stat'i i rechi* [Selected works and speeches]. — Moscow, 1972. — 430 p. [In Russian]
6. Kurganov I. A. *Sem'ja v SSSR 1917–1967* cit. in: Bosiacki A. *Utopia, władza, prawo: doktryna i koncepcje prawne «bolszewickiej» Rosji 1917–1927* / A. Bosiacki. wyd. — Warszawa : Liber, 1999. — p. 87.
7. Lebina N. B., Shkarovskij M. V. *Prostitucija v Peterburge (40-e gg. XIX v. –40-e gg. XX v.)* [Prostitution in St. Petersburg (40-ies. XIX century. — 40-ies. XX century)]. — Moscow: Progress-Akademija, 1994. — 224 p. [In Russian]
8. Lenin V. I. *O rabote* [About work] — Kazan', Tatar. kn. izd-vo, 1989. — P. 519 [In Russian]
9. Preobrazhenskij E. A. *O morali i klassovyh normah*. [On morality and class norms]. — Moscow, Leningrad, Gos. izd., 1923. Available at: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/yadov/13.php (Accessed 07 June 2014) [In Russian]
10. Trockij L. D. *Literatura i revolucija* [Literature and revolution]. — Moscow: Politizdat, 1991. — 400 p. [In Russian]
11. Uzhanskij G. *Ob onanizme* [About masturbation]. — Saratov, 1926. — p. 14 [In Russian]
12. Zalkind A. *Dvenadcat' polovyh zapovedej revoljucionnogo proletariata* [Twelve Commandments of sexual revolutionary proletariat] *Filosofija ljubvi (in 2 vol.)* Vol. 2. — Moscow, Politizdat, 1990. — pp. 224–255 [In Russian]
13. Zalkind A. *Osnovnye voprosi pedagogii* [Principal problems of pedagogy] — Moscow, 1930. — p. 170 [In Russian]
14. Zalkind A. *Voprosy sovetskoj pedagogii* [Questions of soviet pedagogy]. — Moskva-Leningrad, 1930. — p. 121 [In Russian]
15. Zolotonosov M. *Mastrubanzacija. «Jerogennye zony» sovetskoj kul'tury 1920–1930-h godov* [Mastrubanzatsiya. «Erogenous zones» of Soviet culture 1920–1930-ies] // *Literaturnoe obozreni*. 1991, No 11. — p. 93–99 [In Russian]

Стаття надійшла до редакції 28.08.14